

Alva op de Valkhofburcht

valk
hof
nieuws

16e jaargang nr.4
1978 - 1994.

COLOFON VALKHOFNIEUWS

REDACTIEADRES: ST. ANNA STRAAT 286
6525 HC NIJMEGEN

REDACTIELEDEN: H. van Brienem;
M. Vollebregt;
H. Schoonwater;
A. Janssen;

(De redactie is nu in Nijmegen)

AANLEVEREN: Tot 22 januari 1995; liefst
op schijf en uitgedraaid.
De redactie behoudt het recht
om artikelen niet te plaatsen
of in te korten.

VALKHOFVERENIGING

LIDMAATSCHAP: Postbus 1390 6501 BJ NIJMEGEN.

CONTRIBUTIES: f20,- per jaar (65+ f15,- 1e jr.)
op Postbank 44.38.363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen.

VALKHOFKAPEL: Afspraken voor bezichtigingen
of rondleidingen: H.v.Brienem,
St. Annastraat 286 6525 HC NIJMEGEN
Tel.: 080-541379.

VALKHOFSTICHTING

SCHENKINGEN: ABN ♦ AMRO bank Nijmegen.
Rekeningnummer: 53.76.75.930
Giro ABN ♦ AMRO bank: 82.10.25.
De Valkhofstichting beheert
een herbowfonds.

VOORWOORD BIJ ALVA OP DE VALKHOFBURCHT

Door: Maurice Vollebregt

De roemruchte Don Fernando Alvarez de Toledo, Hertog van Alva, is als gevreesd landvoogd van de Spaanse Koning Philips II een belangrijke figuur in de Nederlandse historie geweest. Dat de geschiedenis van de Valkhofburcht en Alva (de tegenpool van Willem van Oranje) tijdelijk samenvielen, is bij veel minder mensen bekend. Zo ontving de "IJzeren Hertog" de aanstaande bruid van Philips II op het Valkhof. En later gebruikte hij de burcht zelfs als hoofdkwartier en kazerne.

Bij de heer Hein van Brienem (inmiddels overleden) ontstond vorig jaar al het idee om het leven van Alva in een speciaal nummer te gieten. Met Alva wordt bovendien een ander stuk geschiedenis behandeld dan de periode tot ongeveer 1100, die -onbedoeld- in de laatste themanummers vrij sterk naar voren kwam. Ook in de komende jaren zal de redactie hier op blijven letten.

Een groot deel van deze uitgave is samengesteld door de heer Schoonwater, die al vele malen aan onze themanummers heeft meegewerkt. Hij heeft een interessant en uitvoerig artikel over het verblijf van Alva in Nijmegen op papier weten te zetten. Dit verhaal wordt door twee andere artikelen geflankeerd; zo wordt het complete leven van Alva in de juiste volgorde behandeld.

De redactie hoopt dat ook dit nummer weer Uw interesse zal hebben, waarmee de burcht stukje bij beetje uit de nevelen van de historie wordt getild. Ook in onze tijd kan herbouw van dit schitterende kasteel -met veel functionele ruimten voor een breed publiek- grote voordelen opleveren. Op vele plaatsen in Europa is dit al gebeurd. Een herbouwde burcht kan Nijmegen weer met recht tot een échte Keizerstad verheffen!!

N.B.: In het colofon is dhr. van Brienem nog vermeld, wegens het vooruitdrukken van de kaften. Onze excuses.

HET LEVEN VAN ALVA - EERSTE DEEL

Door: Maurice Vollebregt

Don Fernandez Alvarez de Toledo werd geboren op 29 oktober 1507 op het oude familiegoed Piedrahita, dat gelegen was in de Spaanse provincie Avilla. Hij was een zoon van Don Garcia Alvarez de Toledo en Donna Beatrice de Piemintel. De jonge Alva werd geboren in een tijdsperiode dat er in Europa grote veranderingen plaatsvonden. De Middeleeuwen waren al voorbij en de Nieuwe Wereld was ontdekt. De Renaissance had zo ongeveer haar hoogtepunt bereikt. Columbus was kort tevoren overleden en zogenaamde Conquistadores als Magelhaes, Cortez en Pizarro troffen voorbereidingen voor hun grote veroveringen voor Spanje in de Nieuwe Wereld. Wetenschappers als Erasmus, Copernicus en Machiavelli schreven in deze periode hun belangrijkste boeken, en in de kunst waren het Leonardo da Vinci, Michelangelo en Dürer die de toon aangaven. Op godsdienstig vlak rommelde het ook; beeldenstorm en reformatie stonden voor de deur.

De Alva's stamden uit een oud en trots adellijk geslacht, waarvan de stamboom in Spanje teruggaat tot in de 13e eeuw. Het-geslacht zou volgens de overlevering terug te voeren zijn op een Byzantijnse prins uit de keizersfamilie van de Paleologen. Deze prins, een volle broer van de Byzantijnse keizer, zou in de 10e eeuw in Spanje zijn blijven wonen na een kruistocht tegen de Arabieren. Hij zou gaan behoren tot de 20 voornaamste Spaanse families, ook wel "grandes" genoemd. Deze prins zou de stad Toledo hetzij veroverd of verdedigd hebben. Als herinnering daaraan nam hij de bijnaam Toledo aan, die overging op zijn nakomelingen. Later kwam de familie via vererving in het bezit van de stad Alba aan de rivier de Tormes. Als bekwame staats- en krijgslieden zou het geslacht veel roem aan het Spaanse hof verwerven.

Jeugd en opvoeding

De vader van de jonge Ferdinand, Don Garcia stamde af van elf generaties krijgslieden. Hij sneuvelde in een veldslag tegen de Moren op het eiland Gerba bij Tunis, toen Ferdinand slechts drie jaar oud was. Vijfentwintig jaar later zou Keizer Karel V

Buste van de Hertog van Alva (Frick Collection, New York).

Tunis veroveren, en in de grote buit vond hij het harnas van Don Garcia, dat hij bij Ferdinand liet terugbezorgen. Alva was daar dolgelukkig mee.

De opvoeding van Alva werd door zijn grootvader Don Fadrique overgenomen; de moeder van het jonge knaapje had hier maar weinig invloed op. Vanaf het familielandgoed Piedrahita schijnt de jonge Alva te zijn verhuisd naar het oude kasteel van Alba de Tormes, dicht bij Salamanca. Hiervan is slechts een dertiende eeuwse toren bewaard gebleven. De opvoeding van Alva moet zeer degelijk zijn geweest; hiervoor trok zijn grootvader de beste leermeesters aan. In die tijd was het een pré om zich vloeiend te kunnen uitdrukken in de latijnse en franse taal, om aanzien en waardigheid te verwerven. Ook aan rekenkunde, godsdienst, dogmatiek en uiteraard historie werd veel aandacht besteed. Het schijnt dat Alva door deze strenge opvoeding vroegrijp werd en zijn sombere karakter verkreeg.

De militaire opvoeding nam al snel de voornaamste plaats in. Zijn grootvader nam hem al op zevenjarige leeftijd mee in de oorlog tegen Frankrijk, waarbij de provincie Navarra veroverd werd die ten zuiden van de Pyreneeën lag. Hij liet hem zien hoe de troepen in slagorde werden opgesteld, hoe zij manduvreren moesten en hoe zij aangevoerd en gecommandeerd moesten worden. Het miste zijn uitwerking niet; Alva voelde zich direct thuis in het leger en wist dat dit zijn roeping was. Hij keerde weer terug naar Castilië, waar hij in de krijgskunst buitengewoon vooruit ging. De meest vurige paarden werden door hem getemd en hij leerde alle soorten wapens hanteren. Hij bestudeerde de beroemde veldslagen en deed deze met vrienden op kleine schaal na. Vaak vormden ze twee bataljons die hij tegen elkaar aanvoerde. Dat deed hij met zoveel inzicht dat het verwondering baarde.

Militaire loopbaan en positie aan het hof

Toen Alva nog geen 16 jaar oud was, wilde hij deelnemen aan de belegering van de vesting Fuenterrabia, die in handen van de Fransen was gevallen. Zijn grootvader vond hem nog te jong, maar toch vertrok hij in het geheim met enkele vrienden. De belegering duurde erg lang en was door de strenge winter erg zwaar. Dit gevecht was voor de jonge Alva het begin van

zijn leven als volwassene. Het was een confrontatie met de praktijk van het oorlogsvoeren, die in geen enkel leerboek beschreven stond. Hij leerde dat vastberadenheid en vertrouwen van de bevelhebbers beslissend zijn voor een leger. Maar ook het deelnemen aan ontberingen en vermoeienissen zijn van belang. Hij zag hoe generaal Don Iniquez de Velasco niet te beroerd was om wacht te lopen, en tussen zijn mannen in met de schop meewerkte aan de aanleg van loopgraven en schansen.

Het ongeoorloofde vertrek werd hem door zijn grootvader vergeven, toen deze van generaal Don Iniquez hoorde dat zijn kleinzoon zich onderscheiden had door bijzondere dapperheid. Alva, die nog geen 17 jaar was, werd door de generaal aangesteld als gouverneur van de veroverde vesting. Deze functie vervulde hij niet al te lang. In 1527 keerde hij terug, omdat zijn grootvader ziek geworden was. Helaas was de oude Fadrique al overleden toen Alva thuiskwam. Hij nam de functie van Hertog van Alva aan, en hij kwam op de gedachte om te trouwen, om het huis van Toledo, waarvan hij nu aan het hoofd stond, in stand te houden.

In 1528 trouwde hij met de knappe en intelligente Maria Henriquez de Gusman. Waarschijnlijk is dit huwelijk gearrangeerd geweest, maar toch klikte het. Zelfs Alva's bastaardzoon Ferdinand (Don Fernando) werd door haar opgevoed als haar eigen kind. Deze zoon was voor dit huwelijk geboren uit een verhouding tussen Alva en een molenaarsdochter.

We weten dat de periode van 1527 tot 1532 beslissend was voor de rest van de verdere loopbaan van Alva. De hertog hield zich in eerste instantie bezig met het beheer van zijn eigen bezittingen. Door zijn diverse kwaliteiten verbleef hij later in de omgeving van Keizer Karel V om hem te dienen als raadsman. Hij hechtte zich zeer aan de keizer, die slechts zeven jaar ouder was. Alva roemde telkens de waardigheid, het verstandigheid en het geloof van de keizer. De hertog werd door de keizer belast met de behandeling van de buitenlandse aangelegenheden. Zijn begrip voor de rechten en taken van de Habsburgse Monarchie (met Karel V aan het hoofd) werden zo gesterkt. Het accent van de buitenlandse politiek lag op Frankrijk, Engeland en Turkije. De meeste andere Europese landen vielen onder de Habsburgse Monarchie of waren via familiebanden nauw verbonden.

De oorlogen in Hongarije en tegen Tunis

De keizer beval Alva om hem naar Duitsland te volgen, om de opmars van de Turken te stoppen. Eindelijk kreeg hij de kans om zijn doorzettings- en beoordelingsvermogen, zijn wilskracht en krijgskunst aan de keizer te tonen. Alva verheugde zich om ten strijde te trekken tegen de Turken, die onder leiding stonden van Sultan Soliman (bijgenaamd de Grote Heer). De periode van de lange Heilige Oorlog tegen de Moslims zat bij iedere Spanjaard nog diep geworteld; wellicht was het sneuvelen van zijn eigen vader bij Tunis een extra stimulans.

Alva begaf zich met een groot en goed getraind leger naar Oostenrijk. Daar werd het samengevoegd met het leger van de Hongaarse graaf Thomas Nadasti, wiens land al bijna geheel door de Turken veroverd was. Na tegenslag -waarbij Nadasti zelfs nog enige tijd in handen van de vijand was- lukte het om Soliman uit Hongarije te verdrijven. Als het aan Alva had gelegen, was het Turkse leger krachtig achtervolgd, maar daarvoor kreeg hij van de keizer geen toestemming. Deze was echter wel tevreden over Alva's ongeremde en krachtige optreden en ook Nadasti voorspelde de hertog een schitterende loopbaan als generaal. Het doorzettingsvermogen van Alva was ook in zijn privé-leven terug te vinden. Toen hij hoorde dat zijn vrouw ziek was, reed hij te paard in acht dagen van Hongarije naar Spanje. Hij bleef er drie dagen en was ruim acht dagen later weer terug bij zijn troepen in de oorlog.

Tijdens deze oorlog was het Alva duidelijk geworden, hoe zwak de positie van de keizer in het Duitse Rijk eigenlijk was. Het was niet zozeer de dreiging van de Turken, maar binnen het rijk lag een groter gevaar op de loer. Er was een sluimerende strijd aan de gang tussen de oude gevestigde orde en de nieuwe vrijheid die verbonden was met individualisme en protestantisme. Alva was bang dat dit ook naar het Spaanse volk zou doorslaan. Voor hem -en voor de meeste Spaanse edelen- had de individuele vrijheid geen betekenis; zijn opvoeding en traditie hadden hem geleerd dat hij een schakel van een ketting was.

Toen Alva weer terugkeerde naar Spanje, kreeg hij eindelijk de tijd om zich voor enkele jaren terug te trekken in de familiekring. Hij hield zich persoonlijk bezig met de opvoeding van zijn oudste zoon Don Frederico (Frederik),

omdat hij bang was dat de jongen bedorven zou worden, door de te grote liefde van zijn moeder.

Op het moment dat Keizer Karel besloten had om Tunis te veroveren, werd aan Alva (inmiddels 28 jaar oud) voor het eerst een zelfstandig commando toegekend. De hertog vond het verstandig om zijn zoon mee te nemen. Hij wilde dat Frederik dezelfde opvoeding zou krijgen, als hij destijds van zijn grootvader had gehad. De vijanden van Alva aan het hof beschuldigden hem echter van hardheid en van gebrek aan liefde.

De paus in Rome had al lang aangedrongen op een oorlog tegen de Moslims. Ook paste het goed in de Spaanse politiek, omdat zo aan de Spanjaarden werd getoond dat de Duitse keizer hun belangen niet verwaarloosde.

Het leger bestond uit 30.000 soldaten, waarvan Alva er 8.000 leidde. De hertog was zoals altijd heilig overtuigd van het belang van een goede krijgstuft. De adel daarentegen, die in vreedstijd was opgevoed, wilde met veel weelde en een groot gevolg aan de strijd deelnemen. Alva ging hiermee niet accoord, ook omdat zijn vloot niet groot genoeg was. Alle overbodige luxe moest naar huis gezonden worden, zo stelde de hertog. Wie het daar niet mee eens was, moest maar afzien van deelname aan de strijd. De adel was verontwaardigd maar ging morrend accoord. Men vroeg zich wel af hoe streng Alva nog zou worden, nu hij pas 28 was.

In mei 1535 werd het leger ontscheept, waarna een hevige strijd losbarstte. Van de officieren van de keizer onderscheidde Alva zich het meest. Op 21 juni viel Tunis, waarna de Karel V zijn plechtige intocht hield. Nu werd ook het al eerder genoemde harnas van Alva's vader, die jaren geleden bij Tunis gesneuveld was, plechtig overgedragen.

Meer oorlogen en troonsafstand van Karel V

Met de keizer keerde Alva terug via Italië; zij landden op Sicilië. De keizer en zijn gevolg brachten dat jaar de winter in Napels door, en in het voorjaar kwam de keizer naar Rome om de paus te bezoeken. Het bezoek was bedoeld om pauselijke steun te verkrijgen voor een nieuwe oorlog tegen Frankrijk, waarmee Karel V al jarenlang bittere ervaringen had. De paus verleende echter geen steun, maar dan moest het maar zonder steun, aldus de keizer.

Slechts drie generaals durfden het aan: het waren Andreas Doria, de oude en bekwame de Leyva en natuurlijk Alva. De twee eersten stelden voor om Marseille aan te vallen. Alva vond dit te gevaarlijk en had een alternatief plan om Marseille voorbij te trekken en de rijke Provence te bezetten. Maar dat werd afgewezen. De belegering van Marseille werd een catastrofe voor de Spanjaarden; Alva boekte gelukkig nog succes in de Provence. De Leyva was gestorven en de keizer besloot om Alva tot zijn belangrijkste militaire adviseur te benoemen. Eindelijk had Alva de positie aan het hof waarop hij gehoopt had. Omdat er in de oorlog een patstelling was ontstaan, en omdat beide legers uitgeput waren, besloten Spanje en Frankrijk tot vredesonderhandelingen en een wapenstilstand. Dit leidde zelfs tot een ontmoeting tussen keizer Karel V en koning Frans I van Frankrijk! Nu konden de keizer, het leger en Alva zonder gezichtsverlies naar Barcelona terugkeren.

In Spanje reorganiseerde de hertog het leger en was hij in mindere mate belast met de opvoeding van Philips II, de zoon van Karel V. Alva wilde een staand leger krijgen, dat uitgerust was met moderne wapens en aangevoerd door militair opgeleide adel (in plaats van geprivilegeerde adel). Zo rustte hij ook de ruitery uit met wapens; en was hij de eerste die vaste kanonnen op schepen liet aanbrengen. Voorheen moest de marine het doen met veldgeschut dat los op het dek stond. Hoewel Karel V met een groot geldgebrek kampte, werd de reorganisatie een succes. Alva zou het leger nog hard nodig hebben in de komende jaren.

In de volgende oorlogen in Duitsland (tegen de protestanten) en in Italië (tegen de Fransen) heeft Alva zijn keizer trouw gediend. Steeds meer werd hij een onmisbare generaal en hij leidde vele veldtochten. Vaak wist hij een dreigende nederlaag om te zetten in een overwinning. Groot was in 1555 de schrik voor Alva, toen de oude en vermoeide Karel V in Brussel troonsafstand deed. Een nieuwe keizer kwam er nog niet; Philips II werd benoemd tot koning van Spanje en de Nederlanden. Hij was al langer koning van Italië. Voorlopig bleef het Duitse Rijk door familiebanden verbonden met Spanje.

Alva als landvoogd in de Nederlanden

Alva had zich net als de keizer kunnen terugtrekken, maar hij

stelde zich beschikbaar voor een tweede carrière. Hij kon zijn oppermachtige positie in het staatsbestel behouden en werd door Philips II met een nieuwe taak belast. De hertog stond op het toppunt van zijn roem toen hij als landvoogd werd uitgezonden naar de Nederlanden om orde op zaken te stellen. Philips wilde dat de Nederlanden zich geheel naar zijn wensen zouden schikken. Het katholicisme moest door de invoering van nieuwe bisdommen en de Inquisitie bevorderd worden, de belangrijkste functies moesten door Spanjaarden bekleed worden en de belastingen moesten gebruikt worden om Spanje's positie als wereldmacht veilig te stellen.

Op het moment dat Alva wilde vertrekken deed zich een incident voor, dat de geschiedenis wel eens had kunnen veranderen. Philips' zoon, prins Don Carlos viel Alva met een zwaard aan. Deze prins was waarschijnlijk erfelijk belast met krankzinnigheid; hij was in ieder geval gedeeltelijk invalide. De hertog wist niet waarheen hij zich moest terugtrekken, dus hield hij de prins zo stevig vast dat deze niets meer kon doen. Een aanval op de prins was namelijk ondenkbaar. Nadat Alva bevrijd was, verontschuldigde Alva zich bij de koning, die hem echter prees om zijn gematigdheid.

Met een oppermachtig leger vertrok Alva naar de Nederlanden om daar de strafexpeditie uit te voeren. Vooral de musketiers trokken de aandacht. Het musket was een nieuw wapen en het geluid ervan verbaasde de Nederlanders. De ruitery telde liefs 800 paarden en ook was het leger versterkt met 9.000 Italiaanse voetknechten. Met moeite werd doortocht in Frankrijk verleend, uiteindelijk kwam het leger zonder verliezen in Luxemburg aan. Daar werd het versterkt met 8000 huursoldaten. Opmerkelijk genoeg zaten hier vele protestanten tussen. Maar Alva liet dit oogluikend toe, omdat hij wist dat in de Nederlanden niet zelden katholieken en lutheranen (gematigd protestant) gemeenschappelijk tegen de calvinisten streden.

Vele Nederlanders sloeg de schrik om het hart, toen zij hoorden dat dit machtige leger onderweg was. Tienduizenden, waaronder Willem van Oranje, namen geen risico en verlieten het land. Anderen maakten zich niet zo druk om de bestuurswisseling; zij hoopten dat Alva orde op zaken zou stellen, zodat de vrede verzekerd was en de handel eindelijk weer kon gaan bloeien. Tot nu toe was Margaretha van Parma landvoogdes van de Nederlanden geweest. Haar beleid was

meestal gericht op consensus en overleg. Dit paste niet in het nieuwe beleid dat Philips met de Nederlanden voor had.

Toen Alva richting Brussel reed (dit was de toenmalige hoofdstad) werd hij verwelkomd door een aantal edelen, waaronder de hervormingsgezinde graven van Egmond en Horne. Dit was een risicovolle onderneming maar ze dachten dat ze als Ridders van de Orde van het Gulden Vlies (waar ook Alva toe behoorde) veilig waren. Prins Willem van Oranje had ze geadviseerd om te vluchten, maar dit advies sloegen zij in de wind.

Alva ging aan het werk in zijn nieuwe functie. Hij stelde een rechtbank in, die Raad van Beroerten zou gaan heten. Het volk hieraan al gauw de naam van Bloedraad. Zoals de Inquisitie op kerkelijk gebied tegenstanders moest vervolgen en onschadelijk maken, zo lag de bevoegdheid van de Bloedraad op politiek gebied.

De Bloedraad werd vanaf het begin gehaat, omdat de graven van Egmond en Horne de eerste slachtoffers werden. Alva lokte hen naar een vergadering over de versterking van Antwerpen, waar ze gevangen werden genomen. Het schijnt dat het vooral koning Philips was, die een voorbeeld wilde stellen. Door de leiders aan te pakken, zou het volk weer op het rechte pad terugkeren. Enkele maanden later werden ze op de Grote Markt van Brussel onthoofd. Volgens de overlevering wilde Alva niet bij de executie aanwezig zijn, en dwaalde hij in tranen rond door zijn paleis.

De opstand van Willem van Oranje

Alva probeerde in de Nederlanden het binnenlands bestuur te harmoniseren. Hij bevorderde de eenheid van maten, gewichten en geld, en hij streefde naar een gelijkmatige belasting voor alle inwoners en een verbetering van de rechtspraak. Het leek er op, dat de rust en orde door de komst van de IJzeren Hertog hersteld was. Een opstand van de bevolking tegen de Spanjaarden, waar de gevluchte edelen op gehoopt hadden, kwam niet van de grond.

In de tussentijd organiseerde Willem van Oranje in het buitenland het verzet. Hij knoopte verbindingen aan met de Franse Hugenoten, met Engeland, met protestante Duitse vorsten en verbannen Nederlandse edelen en burgers. Om een

Egmond en Hoorne worden op de markt van Brussel onthoofd op bevel van de Hertog van Alva. Tekenaar onbekend.

oorlog te kunnen voeren verkocht hij zelfs zilver, tapijten, juwelen en ander persoonlijk bezit. Op het familieslot Dillenburg in het graafschap Nassau werd uiteindelijk de beslissing tot de oorlog genomen.

Op de één of andere manier moet Alva op de hoogte zijn geweest van de plannen van Oranje. Meerdere legers zouden de Nederlanden aanvallen, maar Alva had al maatregelen getroffen. De hertog ging nooit een gevecht aan, als de tegenstander zich in een strategisch voordelige positie bevond. Dat deed hij nu wel, door het het leger van Lodewijk van Nassau (broer van de prins) bij Jemmingen aan de Eems in de tang te nemen. De Spaanse musketten hadden hun uitwerking en Lodewijk moest op de vlucht slaan; daarbij verdrong de helft van zijn leger in de Eems en de omringende moerassen. Alva verloor slechts 100 man.

Hierna werd het accent van de strijd naar het zuiden verlegd, waar Willem van Oranje persoonlijk een invalleger leidde dat uit 18.000 man voetvolk en 7.000 ruiters bestond. Nu volgde Alva wél zijn oude tactiek en probeerde de slag uit te stellen, omdat hij wist dat Willem van Oranje aan geldgebrek leed. Uiteindelijk lukte het de prins om met zijn leger de Maas door te waden, zodat Alva tot een veldslag gedwongen zou worden. Alva bleef echter bij zijn strategische terugtrekking, waarbij hij zo veel mogelijk levensmiddelen van het platteland halen om het prinselijk leger te demotiveren. Ook de Franse Hugenoten kwamen de prins niet te hulp, zodat hij de terugtocht moest aanvaarden en uitweek naar Frankrijk. Alva had weer eens, zonder een veldslag te wagen, zijn taak formidabel vervuld.

Na deze overwinning, die in 1568 plaats had, verzocht Alva aan Philips II om teruggeroepen te worden. Hij wees op zijn gezondheid -hij was al in de zestig en had ernstige jicht- en op de stabiele situatie die volgens hem nu in de Nederlanden bestond. Maar Philips wees het verzoek af, en dat is zonder twijfel de grootste fout geweest die hij maken kon, als het om het behoud van de Nederlanden ging. Een tweede fout was, dat hij nu niet zelf naar Brussel kwam; dit had de populariteit van de koning kunnen vergroten.

Misschien dachten Alva en de koning, dat na de overwinning van 1568 alles gewonnen was. Alva was zo zeker van zijn zaak, dat hij een standbeeld voor zichzelf in Antwerpen

liet oprichten! Philips gaf hem grote volmachten, zodat hij allerlei wijzigingen in het bestuursapparaat kon aanbrengen, wat tot gevolg had dat de bevolking hem meer en meer als een tiran ging beschouwen.

Het leger werd versterkt en in garnizoenen over het hele land verdeeld. Geld en goederen van politieke tegenstanders werden verbeurd verklaard. De belangrijkste functies werden bezet door personen, die vooral om hun koningsgezindheid werden uitgekozen maar minder om hun kwaliteiten. Omdat de koning in geldmood zat, werd er een centrale belasting ingevoerd, die ook zou dienen als financiële grondslag voor het bestuur in de Nederlanden. Het kwam neer op een vermogensbelasting van 1%, een belasting op de verkoop van onroerend goed van 5%, en een omzetbelasting van 10%. De laatste werd bekend als "De Tiende Penning".

Al deze maatregelen zorgden voor een sfeer in de Nederlanden die steeds grimmiger werd. Nu werd ook het grootste deel van de bevolking, dat nog oprecht katholiek en koningsgezind was, door het Spaanse optreden geïrriteerd. Philips en Alva moesten de sumpathie van de Nederlanders terugwinnen, en dat deden ze door het uitvaardigen van een totale amnestie. Er werd te kennen gegeven, dat het strenge optreden in de meeste gevallen niet meer nodig was, en dat er blijde en rustige tijden zouden aanbreken. Maar er werden zoveel uitzonderingen op deze amnestie gemaakt, dat niemand er een gunstig resultaat van verwachtte.

Vanaf dat moment was Alva niet meer zo zeker van zijn zaak. Het binnenlandse verzet nam toe en dit leidde tot het ontstaan van de (Wilde) Geuzen, die op een guerilla-achtige wijze door het hele land plunderingen uitvoerden en Spaanse regimenten aanvielen. Voor het leger van Alva waren ze moeilijk grijpbaar, omdat de aanvallen onverwachts plaatsvonden en kleinschalig waren. Alva's gezondheid ging ook nog eens achteruit en hij verzocht de koning om zijn terugtrekking. De koning stelde dit verzoek echter van maand tot maand uit, hoewel de hertog van Medina Celi al tot opvolger gekozen was. Maar deze hertog verscheen maar niet.

In 1571 kreeg Alva uit Madrid de opdracht, om de ontvangst van Anna-Maria van Oostenrijk voor te bereiden, toen zij via de Nederlanden op weg was naar haar bruiloft met Philips II. De hertog hoopte dat hij haar kon begeleiden naar

Spanje; op deze manier kon hij zelf definitief terugkeren. Maar de koning gaf nog steeds geen toestemming en liet de begeleiding over aan Alva's zoon Frederik, waaraan de hertog juist altijd een krachtige steun had gehad.

Tot zo ver Alva's levensbeschrijving; in het nu volgende artikel van de heer Schoonwater kunt U alles lezen over de ontvangst van prinses Anna-Maria in Nijmegen en het verblijf van Alva op de Valkhofburcht.

Uitmontering van een soldaat in de Tachtigjarige Oorlog. Pentekening van Jacob de Gheyn, 's-Gravenhage 1607.

DE HERTOG VAN ALVA IN NIJMEGEN

Door: Henk Schoonwater

Verschillende bezoekers van de Nicolaaskapel vragen zich af of Alva hier ooit geweest is. Blijkbaar heeft deze figuur uit de vaderlandse geschiedenis nog zo'n indruk op leerlingen van diverse scholen gemaakt, dat zij het belangrijk vinden om te weten, of hij ook verbonden is geweest met de geschiedenis van de Valkhofburcht.

Don Fernando Alvarez de Toledo (de Hertog van Alva) werd door Koning Philips II naar de Nederlanden gestuurd om de orde, verstoord door hervormingen en de daarop gevolgde beeldenstorm, weer te herstellen. Alva moet een opvallende persoonlijkheid zijn geweest, typisch een adellijk figuur zoals geschilderd door El Greco. De historie-schrijver van Meteren typeert hem als volgt: "...een langh groot mager man, recht gestreckt gaende, mager en lang van aengesicht, met diepe ogen streng en stuer van gesichte". Hij was, precies wat zijn uiterlijk al deed vermoeden, een zeer gevreesd man in de Nederlanden. Maar wat wil men: een deel van zowel de Zuidelijke- als de Noordelijke Nederlanden was in opstand gekomen tegen zijn rechtmatige koning. Philips' vader, Keizer Karel V, had de opstand die al lang broeide nog tegen kunnen houden door veelvuldig bezoek en overleg met onze landen. Maar Philips vluchtte als het ware weg uit onze omgeving, naar het hem meer vertrouwde Spanje. Hij liet ons achter met verschillende landvoogden die het hier ook niet hebben kunnen redden.

De eerste bezoeken van Alva aan Nijmegen

Voor zover we kunnen nagaan heeft Alva Nijmegen voor het eerst bezocht op 8 juli 1586. Hoewel hij dezelfde middag naar Arnhem vertrok, werd hij feestelijk onthaald. Alva naderde met zijn gevolg en 400 ruiters uit de richting van Grave, en werd tegemoet gereden door een delegatie van edellieden en drie stadsboden. Aan de Hezelpoort stonden beide burgemeesters en de voltallige Raad van de stad hem op te wachten. Onder kloggelui en het donderen van het geschut trok men binnen, nadat de burgemeesters aan Alva de sleutels van de stad hadden

aangeboden. Hij nam zijn intrek in "De Zwarte Adelaar", gelegen aan de Grote Markt. Mogelijk dat het in de julimaand te warm was, want voor het middagmaal aangeboden door de stad vertrok men naar het "Rode Hert" aan de andere zijde van de Grote Markt. Hier bood men dezelfde geschenken aan zoals die bij vorstelijke bezoeken gegeven werden. Dit waren de Gelderse steden met elkaar overeen gekomen. We lezen over 2 toelasten wijn, een vette os, 50 mud haver, geld en wijn. Alva reisde via Arnhem door naar Friesland en deed op de terugweg Nijmegen opnieuw aan. Hij kreeg toen 13 zakken haver aangeboden, versierd met het stadswapen.

Alva's reis naar het noorden stond in verband met de versterkingen die hij langs Waal en IJssel wilde aanleggen. Want later weet het stadsrekenboek te melden dat de "Commissarios" van Zijne Koninklijke Majesteit met de stadstimmerman de onmiddellijke omgeving van Nijmegen heeft verkend. Hij wilde zien waar diverse vestingwerken konden worden geplaatst, aangezien hier een grote legermacht geconcentreerd zou worden. Maar de stad was daar in het geheel niet content over. Eén jaar tevoren waren in Nijmegen Spaanse vendeliers bij burgers ingekwartierd, en zij hadden zich zo misplaatst gedragen dat men blij was ze vertrokken. De angst zat er diep in. Na herhaald aandringen ontlastte Alva de stad van deze soldaten en ook het veranderen van vestingwerken ging niet door.

Het leger kreeg onderdak in de dorpen rond Nijmegen: Hees, Hatert, Neerbosch en Teersdijk. Doch deze dorpen ondervonden dezelfde overlast. Ondertussen kregen kloosters en boerderijen in de omgeving hoe langer hoe meer te maken met een regiment dat door Alva ontbonden was, en dat hele strooptochten hield. Het werd zelfs zó erg, dat Nijmegen aan de Stadhouder verzocht om een drijfflucht te houden op het gespuis.

Alva's zoon Don Frederico was ook al vroeg betrokken bij de activiteiten van zijn vader. Het jaar daarop, in 1569, gaat de stadsbode hem tegemoet in Grave. Samen komen ze in de avond in Nijmegen aan. Ambtman Karll van Lynden en enkele raadvrienden ontvangen hem. Ze drinken 38 kwarten wijn, pas daarna wordt hem de stadserewijn aangeboden, bestaande uit 18 kannen van dit inspirerende vocht. Op de burcht kan hij lekker uitslapen, maar de volgende dag moest hij al weer vroeg

uit de veren. Waar de reis naar toe ging blijkt niet; wel dat hij naar het noorden trok, want schippers moesten hem overzetten naar Lent. Blijkbaar had hij nogal wat bagage, want ook lieden uit Lent moesten meehelpen. Ze werden echter goed beloond met drie tonnen bier. Don Frederico werd uitgeleide gedaan door "onse Heren". De zoon van Alva was blijkbaar onze taak niet machtig want Claes van Gent moest als tolk dienen. Over het algemeen waren zijn bezoeken betrekkelijk kort van duur omdat hij, in verband met de opstand tegen de koning van Spanje, op verschillende plaatsen moest zijn om diens gezag te herstellen.

Vorbereidingen voor het bezoek van de aanstaande bruid van de Spaanse koning

De laatste jaren had de stad al enkele bezoeken van vorstelijke allures mogen meemaken. Zo waren de bezoeken van Karel V in 1546 en van zijn zoon en troonopvolger Philips in 1549 absolute hoogtepunten. Maar voor de stadskas was dit niet zo best...

In mei 1570 kreeg men vanuit de regeringszetel in Brussel bericht dat Prinses Anna-Maria van Oostenrijk op haar doorreis van Wenen naar Madrid Nijmegen zou aandoen, en enkele dagen op de Valkhofburcht zou logeren. De 19-jarige prinses zou in Madrid huwen met de machtigste man van Europa, koning Philips II. Komende vanuit Keulen, via Rijn en Waal, zou zij worden ontvangen door Don Fernando Alvarez de Toledo, Hertog van Alva.

Maar voor het zover was moest er nog heel wat veranderd worden aan de burcht. Het onderhoud hiervan kwam voor rekening van de provincie, die hiervoor over de brug kwam met een toezegging van liefst 14.000 gulden, een gigantisch bedrag voor die tijd. Blijkbaar was er tijdens de voorgaande bezoeken alleen het hoognodige hersteld. Nu pakte men het grondiger aan. Daken, deuren, vensters, alles moest worden nagezien. Verschillende kamers moesten opnieuw worden voorzien van houten lambrizingen. Er werden zelfs twee nieuwe keukens gebouwd, om de zeer vele gasten van eten te kunnen voorzien. Natuurlijk kregen de stallen een beurt. Ook de keizerlijke kapel witten men opnieuw. Wellicht dat de nog behouden versieringen op de muren uit die tijd dateren (zie

ook Valkhofnieuws 1994-1).

De kale muren van de verschillende zalen werden behangen met geleende of gehuurde gobelins. Maar voor de "Grote Sael" kon men geen gobelins vinden van behoorlijk formaat, dus beschilderde men de wanden. Of men alleen ornamenten op de muren aanbracht of ook voorstellingen blijkt niet. Wel is er sprake van dat drie koninklijke wapenschilden, drie schilden met het wapen van Alva, en drie met het wapen van Nijmegen voor de buitenpoorten van de burcht werden gehangen.

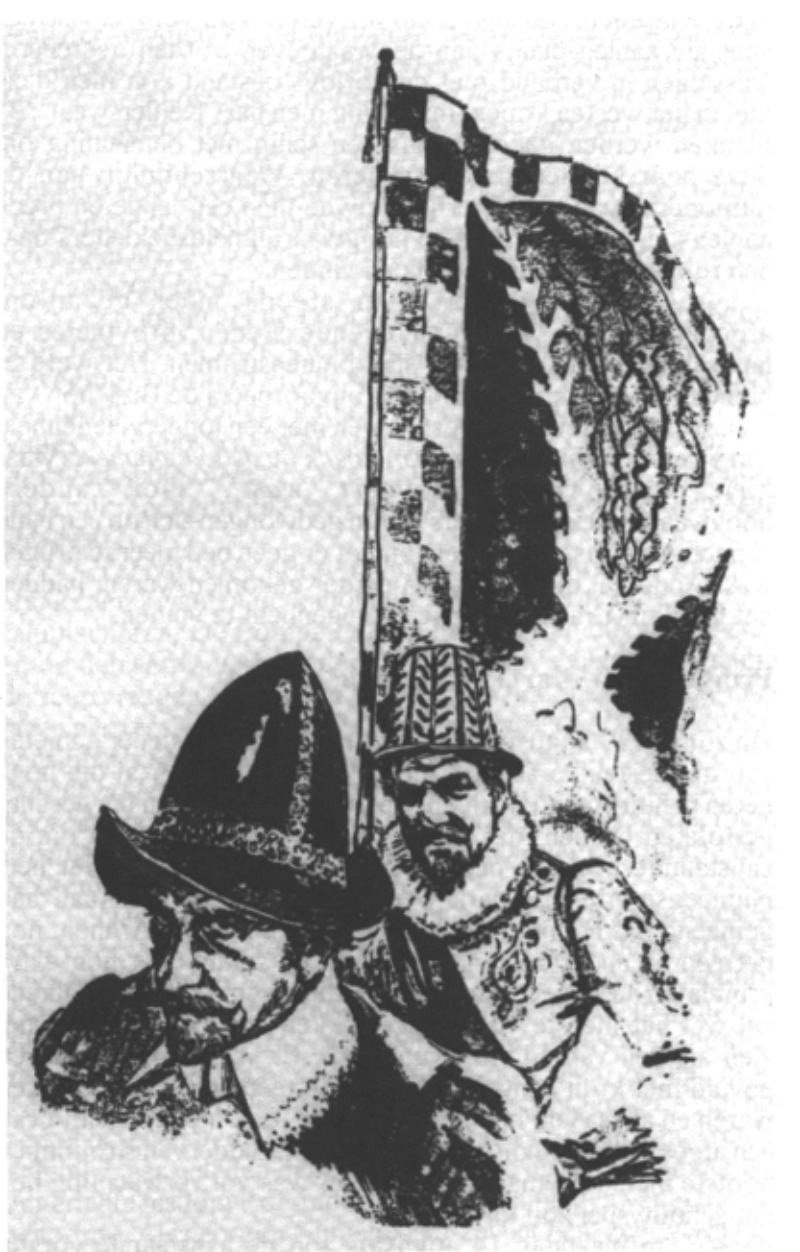
Niet alleen de burchtheer trof zijn maatregelen. Ook stad en burgerij raakten in rep en roer.

Het was in deze eeuwen namelijk de gewoonte om al het vuil en afval gewoon in de straten ergens op hopen te gooien. Voor zover de loslopende varkens en kippen zich hierover niet ontfermden, bleef het liggen. Maar op hoogtijdagen, wanneer er processies waren en bij intochten van vorsten, graven en hertogen, werden alle straten schoongeveegd door de burgers op bevel van de burgemeesters en de Raad van de stad.

De gerechtsdienaars, de 2 clycksteens (een soort politie-agenten) moesten dit van tevoren omroepen. Zo gebeurde dit ook voor de aankomst van de koningin.

Maar dat niet alleen; ook de hele stad moest een mooier aanzien krijgen en daarom riep men iedere burger op om de gebroken ruiten in de vensters te repareren en alle stallen netjes schoon te maken. Degene die koren in de schuur had moest het laten dorsen voor het te verwachten grote aantal paarden. Maar om een abnormale prijsverhoging tegen te gaan, stelde de Raad de prijs van tevoren vast. Alle handel in groenten, haringen, vleeswaren "*off ander kremerij*" op de Grote Markt moest verhuizen naar de Korenmarkt (tussen de Waag en de Commanderie). Ook hier gold dat de prijzen niet verhoogd mochten worden.

Op 5 augustus kwam Alva in Nijmegen aan om toezicht te kunnen houden op de voorbereidingen. Namens de koning moest hij prinses Anna ontvangen. En dat was ook wel te zien aan het zeer grote gevolg aan Graven en Heren, die hij meebracht. Dat kostte de stad heel wat kannen erewijn; niet alleen aan hen maar ook aan het gevolg dat ieder van hen weer meebracht. deze wijn was enkele dagen daarvoor extra gekeurd door de burgemeester en enkele vrienden.

Impressie van Alva (met helm) door Rien Poortvliet.

Hare Majesteit zou per schip arriveren. Hiervoor moest een speciale aanleg-plaats aan de Waaloever worden gecreëerd. Misschien in verband met de oorlogstoestand kon men deze niet in het westen kopen, maar ging men naar Keulen waar 725 planken werden gekocht plus een schip met bemanning om deze naar Nijmegen te vervoeren. Waarschijnlijk aan de uitmonding van het Meertje bouwde men een lange en brede aanlegsteiger, zodat de vele hoogwaardigheidsbekleders daar een ruime plaats zouden kunnen vinden.

Ondertussen kwamen steeds meer gezanten, afgevaardigden van verschillende steden, provincies en landschappen etc.etc. onze stad binnenstromen. Het werd er binnen de stadsmuren zó vol, dat bijvoorbeeld de Bisschop van Den Bosch genoeg moest nemen met een logeergelegenheid *"in eyn cleyn straetgen op den hoeck by de Leeghemert (waar hij) zeere ynge gelageert was"*. Ook andere hoogwaardigheidsbekleders waren gedwongen zich op een bank 's nachts ten ruste te leggen, omdat er geen bed meer te krijgen was. Anderen, die wat dagen eerder gekomen waren, hadden het geluk in Grave nog logeergelegenheid te vinden.

Prinses Anna-Maria arriveert in de stad

Op zondag 13 augustus was alles in orde en kon ieder genieten van de feestelijke aanblik die de stad bood door al die hoge heren in hun prachtige kledij. Veel belangstelling zal het geschut getrokken hebben, dat op de wallen stond opgesteld om de aanstaande bruid te begroeten met saluutschoten. Het hele Nijmeegse artillerie-park was aanwezig. Maar de Raad had gemeend dat het nog niet genoeg was, en had in Arnhem nog het één en ander geleend. Ook had de stadhouder nog extra kruit laten bezorgen. Maar het spektakelschip aan de Waalkade zal wel het meeste volk aangetrokken hebben. Men kan het zien als een varend stuk vuurwerk. Er waren overal buizen gevuld met kruit aangebracht. Als de teertonnen aangestoken waren en alles vlam had gevat, zouden deze met het geluid van een afgeschoten kanon ontploffen. Door middel van stropoppen bootste men de bemanning na. Ieder was vol verwachting hoe dat schouwspel zou uitpakken.

Op maandag 14 augustus zou de aanstaande vorstin vanuit Keulen arriveren. Letterlijk de hele stad was uitgelopen.

Dat was niet alleen nieuwsgierigheid, maar Alva had aan eenieder bevolen bij de ontvangst aanwezig te zijn. Zo niet, dan moest hij 10.000 stenen leveren! Ook stond daar aan het Meertje de Nijmeegse schutterij *"mit harness vund geweer, tot eher der statt, tot eyn teyken van blitschap, als sulcx oick behoirt"*.

Eigenlijk nog onverwacht verscheen daar in de verte richting Huissen het fraai opgetuigde jacht van de prinses omringd door een aantal andere schepen. Het schip was een geschenk van de Bisschop van Keulen.

Zo gauw als de boot met de prinses bij de Waalbocht voor Bommel in zicht kwam zette het vuurwerkschip zich in beweging, omringd door schepen met diverse delegaties. Natuurlijk op veilige afstand, ook van het schip van Hare Majesteit. Dat was wel nodig, toen het geweld van het vuurwerkschip onder zwarte rookwolken ontplofte. Het moet -letterlijk en figuurlijk- een adembenemend schouwspel zijn geweest.

Terwijl het staatsieschip en de andere schepen afmeerden kwamen de kanonnen van de stad in actie met hun saluutschoten. De trompetters op het jacht en die van de stad en de delegaties verhoogden nog met hun schetterend geluid de feestvreugde. Ook toen was het al: hoe meer lawaai, hoe meer plezier. De briefschrijver Jan Lievens van Caudekercke, pensionaris van Leuven beschrijft het als volgt: *"Toen men de Burcht naderde was er sulcke gerucht ende geluyds dat men hoorde nochzach door het (kruit)poeder dwleck de locht verduysterde"*. Alles bijeen was het dus wel een luidruchtig welkom aan de koninklijke bruid.

Nadat paarden aangebracht waren voor de prinses en haar twee veel jongere broertjes Wenceslaus en Albert, trok de hele stoet richting St. Stevenskerk. Hier stond een andere, namelijk kerkelijke delegatie klaar, fonkelend in goud en kleuren. Bisschop Jan van der Lindt (meestal Lindanus genoemd) stond daar omringd door de Deken en het hoge Kapittel van de St. Steven. Gedurende de reorganisatie van het kerkelijk leven in de Nederlanden, na het concilie van Trente, was hij 7 jaar geleden benoemd als eerste bisschop van het pas opgerichte bisdom Roermond, waartoe Nijmegen vanaf die tijd behoorde. Als geboren Nijmegenaar zal het hem zeer verheugd hebben de vorstin in zijn geboortestad te mogen begroeten.

Aan de hoofdingang van de kerk, het merkwaardige driekantige portaal, dat toen nog met zijn beelden schitterde in ongedeerde luister, werd de aanstaande koningin door bisschop Lindanus ontvangen met plechtig kerkelijk ceremonieel. In de volgende gloedvolle toespraak richtte hij zich tot haar:

ALLERDOORLUCHTIGSTE KONINGIN

Van harte bieden wij U onze gelukwensen aan met de voorspoedige aankomst van Uwe Majesteit, en van Uw doorluchtige Broeders, en van geheel Uw hoog gevolg op de kusten van de juichende Nederlanden.

Aan God, de Almachtige, brengen wij daarom onze onsterfelijke dank, dat Hij Uwe Majesteit behouden en ongedeerd heeft gevoerd, van de Donau naar hier. Maar omdat een langere reis tot in Spanje U nog rest, zullen wij niet ophouden onze smeekbeden op te zenden naar dezelfde Almachtige God, de Heer van land en zee, opdat Hij Uwe Majesteit behouden moge voeren naar Uw Bruidegom, Koning Philips, onze Allergenadigste Heer, en opdat Hij zich gewaardige dit huwelijk, zo verhoopt door de Nederlanden, gelukkig te maken, en te zegenen met Zijn vaderlijke goedgunstigheid en te overladen met hemelse gaven.

Moge het ons gegeven zijn eenmaal te aanschouwen, dat naar het voorbeeld van Rachel en Lia, uit deze allergelukkigste echtverbintenis geboren wordt een heerlijk kroost. Moge Goed ons schenken vele Koningen vroom als Ferdinand, dapper als een Karel en onoverwinnelijk als een Maximiliaan.

Zoals immers door Uw vaderen en voorvaderen Christus de Heer zich gewaardigd heeft Zijne Kerk tot hier toe te behouden, en uit te breiden: zo hopen wij ook, dat zij ook door Uw kinderen zal worden gesteund en geholpen. Wij vragen Uwe Majesteit smekend, dat zij zich gewaardige onze aanbeveling te aanvaarden van deze stad Nijmegen en geheel ons bisdom Roermond, en ons, met geheel het volk der Nederlanden aan te bevelen aan onze Allerdoorluchtigste Heer, onze Allergenadigste Koning Philips.

Wees gegroet en leef lang en voorspoedig.

Allerdoorluchtigste Koningin. God de Heer van land en zee geleide Uwe Majesteit welvarend en behouden naar de Koning Uw Bruidegom. Zo moge doen Hij die leeft en heerst, in de eeuwen der eeuwen. AMEN.

In naam van de koningin antwoordde de bisschop van Münster. Hierna trok men met het kruis voorop door de zg. "rode deur" de kerk binnen. Ongetwijfeld zal de organist wel zijn best hebben gedaan op "den groeten orgell" dat eerst kort geleden nog geheel was gerenoveerd.

De kerk was prachtig versierd met verschillende wapenschilden. De koningin met haar gevolg nam plaats vóór het oxaal dat de scheiding vormde tussen priesterkoor en middenschip. De kerkelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders bezetten de voor ieder gereserveerde zetels.

Om God te danken voor de tot nu toe veilig verlopen tocht, zong het koor van Alva's Italiaanse zangers het "Te Deum Laudamus" (U God loven wij). Na deze feestelijke ontvangst die een uur had geduurd, werd de koningin weer uitgeleide gedaan door bisschop Lindanus. Tijdens de tocht zal ze zeker wel een blik hebben geslagen op de pas gereed gekomen gevel van de Latijnse school, gelegen recht tegenover de hoofdingang van de kerk. Op weg naar de Valkhofburcht kwam ze langs het Stadhuis. Op de hoek hiervan stond een stenen Mariabeeld waarvoor een lantaarn hing. Zeker zal het beeld omhangen zijn geweest met de feestelijke statiemantel waarvan de rekenboeken gewag maken.

De aankomst van de prinses op het Valkhof

Door de juichende menigte trok men onder kanongebulder naar de burcht. Voorop liepen de "clycksteens" die de weg vrij moesten houden. Dan kwamen de beide jonge aartshertogen op hun paarden. Vervolgens kwam de koningin op een hakkenei (telganger); boven haar hoofd werd de kostelijk geborduurde hemel gedragen, die de stad in 's Hertogenbosch had besteld. "Dat gulden stuck" had de lieve som van 516 gulden en 7 stuivers gekost. Onmiddellijk achter de koningin reed de Hertog van Alva met aan zijn linkerhand de "staetsvrouwe" van Hare Majesteit. Dan volgden een zevental jonge meisjes op hakkeneien. Hun zilveren zadelbomen waren versierd met

Spaanse soldaten werpen een schans op (tekening Rien Poortvliet).

afbeeldingen van Maria, St. Anna en andere heiligen. Drie vendels Spanjaarden stonden in slagorde voor de kasteelpoort geschaard. Zo gauw de koningin uit de Burchtpoort kwam (dit was een stadspoort dus niet de kasteelpoort), gaven zij een salvo.

Maar vóór de ingang naar het Valkhof vond nog een zeer oude ceremonie plaats waarvan de oorsprong terug gaat tot de allervroegste middeleeuwen. Achter de stoet ging de griffier van het gerecht van Arnhem. Hij hield een lang dik koord in zijn hand. Aan dit koord hielden zich een aantal mannen en vrouwen vast die uit de stad verbannen zijn. Door zich vast te houden verkregen zij volgens oud recht vergiffenis van hun misdaden.

Dit was een ceremonieel dat alleen plaats had tijdens de "*blijde incomste*" van een vorst of vorstin. Tijdens de intocht van Karel V te Arnhem in 1546 was dit koord aan de staart van een paard gebonden. Met een paar woorden begenadigde de koningin de gestraften.

Op de binnenplaats hielp de Hertog van Alva Anna van Oostenrijk gracieus uit het zadel. Een aantal dames die voor de duur van haar verblijf tot hofdames waren benoemd werden door Alva aan haar voorgesteld. Volgens de Spaanse etiquette saluëerden zij, en ieder van haar kuste daarna de vorstin op de mond.

Na alle emoties ondergaan op reis en door de ontvangsten in Keulen en Nijmegen vond prinses Anna het beter om rust te nemen en liet zij zich -tot veler teleurstelling- die dag niet meer zien. Men kan zich voorstellen dat de hoge heren onder elkaar in de burcht nog van gedachten hebben gewisseld over de politieke toestand in het land, die vooral in het westen meer dan bedroevend was.

De volgende dag, dinsdag 15 augustus, was een hoog kerkelijk feest omdat dan vanouds de Hemelvaart van Maria werd gevierd. Helaas regende het voortdurend. Het gevolg was dat de plechtige processie van burcht naar de St. Stevenskerk, waar een plechtige Hoogmis gecelebreerd zou worden, niet doorging. Hare Majesteit zal wel in een koetsje naar de kerk zijn gereden. Maar de hoge heren moesten in hun gala-uniformen de regen trotseren. De processie in de kerk zal wel vanwege de ruimte beperkt zijn gebleven. Maar ongetwijfeld werd de dienst ingeluid door alle klokken van de Grote Kerk,

waaronder de zeer zware Catharina-klok van 6800 pond.

Het feestelijke karakter hiervan werd nog verhoogd door de talloze kaarsen die de koperen kroonluchters in een gouden gloed zetten. Het wonderbeeld van Maria van Nijmegen in de Noorderkapel was getooid met de beste gewaden. Op haar hoofd droeg ze "*Ons vrouwen beste kroon, die tien spannen vergult, en op die eyn span staen drie diamanten, end gesiert alom myt voele schoenre parlen...*"

Naar gebruik van die dagen waren de voornaamste relieken in zilveren houders op het altaar uitgesteld. Hierbij zal zeker wel de oudste reliek van de kerk zijn geweest. Deze is volgens de overlevering geschonken door Albertus Magnus, bisschop van Keulen die de kerk in 1272 inwijdde, en was "*Sunte Stevens erm*".

De pontificale mis werd opnieuw door Alva's Italiaanse zangers opgeluisterd met hun "*lieflycken sanck*". Terwijl het orgel zweeg, zongen zij hun zuiver vocale composities van Pierluigi da Palestrina, die toen in de mode waren.

Ongetwijfeld heeft de kerkelijke ontvangst ook diepe indruk gemaakt op de vrome nog jonge aanstaande bruid. Als dank schonk zij de kerk drie koormantels. In de kerkinventaris staan ze als volgt vermeld: "*Noch dry van onss conynghyn (Anna Maria) van Ostenrick, Keyser Max(imiliaans) dochter, van hyr vort nar Spanje verreissende*".

In de middag kwamen de heren van de Raad de prachtige baldakijn, die al reeds bij haar aankomst was gebruikt, officieel aanbieden. Verder werden nog drie vergulde bokalen, drie voeder wijn en driehonderd zakken haver aangeboden.

Vanaf het stadhuis werd het een hele optocht, vol kleur waar de mensen met bewondering naar keken. De ossen hadden vergulde horens en waren met bloemen getooid, zo ook werden de eenvoudige tonnen wijn en zakken haver "verheven" tot geschenk door ze te versieren met 29 vaantjes in de stadskleuren zwart-rood, en beschilderd met het stadswapen. Vergeleken met de andere geschenken was het maar zeer bescheiden, maar de verarmde stadskas had niet meer te vergeven.

Toen de prinses eenmaal gearriveerd was, excuseerde zij zich en werden de geschenken door anderen in haar naam aangenomen. Dit was een zware teleurstelling voor het stadsbestuur. Volgens Jan Lievens, uit wiens brief we zoveel details te weten zijn gekomen, zal aan de heren van de stad de

reden wel bekend geweest zijn *“en metter tijt sullen wy die oock wel mogen verstaen”*. Was zij wellicht in verwachting? Een troonopvolger was wel belangrijk. Bisschop Lindanus zinspeelde er in zijn toespraak misschien op.

Ook de vorige dag had zij al ruim de tijd genomen om te rusten. Die middag kwamen ook de Gedeputeerde Staten van Brabant vergeefs voor een audiëntie naar de Valkhofburch. Ieder werd teruggewezen *“zoodat zij metten hoop van vele anderen, zoo mans als vrouwspersonen, te Nijmegen weder inne kwamen, sonder yet gesien te hebben”*. Het zal allemaal wel een streep door het programma hebben gehaald dat Alva had opgesteld.

Al met al was het geen beste dag voor de Brabantse delegatie, want toen ze op hun logeeradres kwamen vonden ze het huis in beslag genomen door een aantal Spaanse soldaten die de eigenaresse (de weduwe Coels) mishandelden en eisten dat ze te eten kregen met natuurlijk veel wijn. De burgemeester van Brussel, die ook tot de delegatie behoorde, zond onmiddellijk een bode naar hun commandant. Deze kwam wel niet zelf, doch stuurde een soldaat te paard. Maar ook aan zijn bevel stoorden deze lieden zich niet. Ze bleven netjes(?) zitten en dreigden zelfs de weduwe Coels in het vuur te gooien!

Alleen aan de tussenkomst van de Brusselse burgemeester was het te danken dat het bij een bedreiging is gebleven. Maar hij bleef in het logement om de zeer overstuurd zijnde weduwe zonodig te beschermen.

Een grote audiëntie op de Valkhofburcht

Gelukkig dat de volgende dag beter verliep. Reeds vroeg was Anna-Maria bezig om haar toilet te maken. Nog voor het ontbijt ging zij naar de huiskapel voor de Heilige Mis.

Het was de dag waarop de andere delegaties hun geschenken zouden aanbieden. Blijkbaar had Alva reeds tevoren bepaald waaruit deze zouden bestaan. Van enige delegaties weten we het. Zou zouden de Brabanders gobelins, linnen en meubels aanbieden ter waarde van 100.000 gouden kronen. Overijssel gaf een puur gouden lampetkan met lavoir en Holland bracht eveneens tapijten mee waarin het wapen van deze staten was geweven. Toch zal dit maar een deel van de cadeaus zijn geweest. Toen de Brabanders op het Valkhof aankwamen, was

de eerste zaal al zo vol, dat zij nauwelijks een plaats vonden om te staan. De geschenken zal men wel achter gelaten hebben in één van de andere vertrekken, want er is sprake van een optocht met paarden en wagens, om alles vanaf het Dominicanenklooster aan de Broerstraat naar de Valkhofburcht te brengen.

Toen Alva met groot gevolg arriveerde, verwees men de gedeputeerden naar een andere zaal. Daar kwam het tot een vermakelijk incident. Alva had namelijk van te voren aan de Brabanders laten weten, welke punten zij in hun toespraak naar voren moesten brengen.

Maar het bleek dat de Heren, toen ze nog in de refter van het Broerstrat klooster verbleven, onenigheid hadden gekregen over de tekst. Er werden toen nog op het laatste ogenblik veranderingen aangebracht. Het gevolg was echter, dat de pensionaris van Leuven die de toespraak zou houden, deze niet meer van buiten kende. Alva ondervroeg de delegatie om te horen of alles naar zijn wens zou gaan. En toen dit naar voren kwam werd Alva enorm kwaad, men kon onder de aanwezigen ook niemand vinden *“die syn lesse beter geleert off corter gemaect hadde, dat hy die van buyten hadde mogen opseggen”*.

Nog kokend van woede liet hij de Heren maar weer naar de eerste zaal terug gaan. Alva zelf verdween naar de vertrekken van de prinses. Na lang wachten kwam zij binnen. Alva begeleidde haar, gevolgd door de Grootmeester der Duitse Orde, de hofmeester van de prinses en anderen. Uitvoerig wordt beschreven welk prachtig gewaad zij droeg en welke juwelen. Haar verschijning was *“in alles een zoo schone prinses als men zou mogen bedencken, ende syner coninclycke majesteyt zou mogen vinden”*. Na een referentie naar alle aanwezigen zette zij zich neer op een met goudlaken bedekte armstoel onder een troonhemel.

Het leek maar niet zonder incidenten te kunnen verlopen. Terwijl ieder ging zitten bleek dat de bisschop van Munster en de Grootmeester der Duitse Orde waren gaan zitten op Alva's plaats. Zij meenden als chaperons van de prinses recht te hebben op deze plaatsen. Bijna was er een handgemeen ontstaan. Maar Alva bedacht dat hij dat ten aanzien van al die hoge heren niet kon maken. Hij nam toen plaats naast Dona Magdalena de Guzman, de *“Grande Maitresse”*, die zich

daardoor zeer vereerd voelde. Na de audiëntie liet de prinses Alva bij zich komen en bracht hem dank voor de tactvolle wijze waarop hij alles had opgelost.

Nadat allen gezeten waren, kwam de pensionaris van Leuven naar voren en begon de namen op te lezen van de elf landen in wiens naam hij sprak, en wiens geschenken hij straks aan zou bieden. Tevens vroeg hij verlof, dat de delegatieleden daarna de hand van de prinses zouden mogen kussen. Dit werd genadiglijk toegestaan. Maar verder dan het begin van de toespraak kwam de arme pensionaris niet, hoewel de achter hem staande griffier hem nog één en ander toefluisterde. Maar Alva keek kwaad naar de griffier, waarop deze zijn pogingen staakte. Nu haalde de pensionaris zijn papieren toch te voorschijn en las de gehele rede voor, die hij beëindigde met enkele buigingen.

Alva vervoege zich daarna bij de vorstin om te horen wie tot de handkus zouden worden toegelaten. Het waren de Bisschop van 's Hertogenbosch, de Abt van de vorstelijke Abdij van St. Getrudis te Nijvel de vertegenwoordigers van de adel en van de vier voornaamste hoofdsteden, van Vlaanderen en diverse andere steden. Hiermee was de plechtigheid geëindigd.

In de namiddag had er tot slot van het feest een groot toernooi plaats even buiten de Molenpoort. Verschillende dagen was er door bijna honderd man gewerkt om een toernooiveld aan te leggen. Het was maar op het nippertje gereed gekomen. Zelfs op Maria-Hemelvaart had men er aan doorgewerkt, maar extra brood en bier deden wonderen.

In tegenwoordigheid van Hare Majesteit werden er onder meer spiegelgevechten gehouden. Hierbij werd veel vuurwerk gebruikt, maar het ging er dermate woest en onvoorzichtig aan toe "daer doere menige personen gequestst, gewondt ende eenige doodbleven, doordien de Spaignaerts tselve qualick aengericht hadden". Het rekenboek weet er ook van mee te praten: "noch mit twee sleën gehalden onder den Loemoelen (looimolen bij de Molenpoort) doe men tornoyden, om die doode peerden wech to fuyren". 's Avonds was de stad geillumineerd door vuurpannen die men speciaal uit Dordrecht had laten komen.

Het vertrek van de prinses was de volgende ochtend. Via 's Hertogenbosch reisde zij naar Vlissingen, waar zij sloop ging naar Spanje. Willem van Oranje was nog zo hoffelijk om

zijn admiraal die het bevel over zijn vloot voerde, te gelasten om de keizerlijke vloot die de bruid naar Spanje voer niets in de weg te leggen.

Alva en Koning Philips bedanken Nijmegen

Vanuit Brussel zond Alva aan de stad Nijmegen de volgende dankbrief op verzoek van Koning Philips en (inmiddels) Koningin Anna-Maria. De brief was niet rechtstreeks aan de stad gericht, maar meer aan de verschillende belanghebbenden, die gezorgd hadden voor de groots opgezette ontvangst. De adressering luidde dan ook als volgt:

Den Welgebaren Edelen Erentfeste Eersamen ende Voirsichtigen onsen lieven getrouwen Bannerheren, Ridderschapende steden onser Hertochdoms Gelre ende Graiffschap Zutphen, reprisentirende die Staten van densellven landen, off hueren Gedeputeerden.

Hieronder volgt de inhoud van de brief:

"Don Fernando Alvarez van Toledo, Hertoghe van Alve enz.

Welgeboren, Edele, Erentweste, Eersame ende Voirsichtige, Lieven ende Besundere;

Uijt 's Konijncks onses alreghenadichsten Heeren brieven hijer bij gevoeght sult ghij clairlicken verstaen, hoe aengenaem dat uwe diensten Zijne Majesteit geseest sijn, ende naementlicke de goed gonste en affectie, die ghij der Conijngijnmen in heur duertocht gethoont hebt, so wij U onlangs bij Zijnen Majesteits last geadverteerd hadden..."

Deze brief was gedateerd op 28 maart 1571. De bijgevoegde brief van de koning was reeds van 22 januari 1571. De troebelen in de Nederlanden zullen wel de oorzaak geweest zijn, dat het antwoord van Alva zo lang onderweg bleef.

Ook het volgende jaar kreeg de stad een dankbrief:

Welgebore, Edele, Erentfeste ende Voirsichtige, Lieve, Getrouwe. Alsoe wij geadverteert sijn geweest van onse zeer leive ende bemijnde Huisvrouw die Conijnghijne, en oick bij onsen zeer leiven ende getrouwen Neve die Hertoghe van Alve, Ridder van onser Oirde, Stadhouder, Gouverneur ende Capiteijn Generaell van onse Landen van herwaerts over, van hett goett devoir, dat ghij onlangs gedaen hebt om haer tontfangen int aencomen in onse voizr(ijnde) Landen ende duerreissen aldaer, hair zeer eerlicke begiffigend, en wel tracterende, ...”

De brief memoreert nog *“dat allett tghene ghij gedaen hebt, als boven, onsz zeer lief ende aengenaem geweest is...”* De koning van zijn kant belooft bovendien *“dat wij nijet laten en sullen u te tooghen alle affectie, liefde en clementie, gelick een goeden Prince ende natuerlicken Here toebehoirt...”* De brieven zullen zeker in diverse kopiën, vervaardigd op de kanselarij te Brussel aan steden en Staten zijn toegezonden.

Het jonge geluk van beiden heeft helaas niet lang geduurd. Toen Koning Philips II in 1580 op veldtocht was in Portugal kreeg hij de Spaanse griep. Anna-Maria was wanhopig. Dag en nacht bad zij tot God om haar leven toch te nemen in plaats van dat van haar man. Philips herstelde in korte tijd, maar Anna-Maria nam de ziekte van hem over en stierf hieraan tot groot verdriet van de koning, die geheel grijs van haren in Madrid terugkeerde.

Het verblijf van Alva op de Valkhofburcht

We keren weer terug naar de periode vlak na het bezoek de prinses. Het jaar 1572 was zwaar voor Alva geweest. Hij had Bergen en Mechelen in de Zuidelijke Nederlanden na zware strijd kunnen behouden voor de koning.

In Holland ging het echter niet goed. De Engelse koningin Elisabeth had de Geuzen uit hun wijkplaats Dover verdreven. Dit had tot gevolg dat zij vele plaatsen in Noord- en Zuid-Holland die ze per schip konden bereiken, overvielen en plunderden waarbij moord een gewone zaak was.

De Spaanse koning Philips II, zoon van keizer Karel V.

Op 1 april 1572 overvielen de Geuzen Den Briel voor de tweede keer. Ondanks een tegenaanval van stadhouder Bossu bleef de stad in handen van de Geuzen. Vlissingen, Veere, Enkhuizen en Leiden waren eveneens in hun handen.

In Den Haag kwamen de staten van Holland bijeen. De meeste leden waren op de hand van Willem van Oranje. Zij noemden hem nog altijd gouverneur-generaal en luitenant van Koning Philips, omdat hij officieel niet was afgezet. In dit politiek-religieuze spel past ook de tegenstrijdige zin uit het Wilhelmus: *"Den coninck van Hispanien heb ik altijd geerd"*. In Nederland en Vlaanderen bleef het een chaotische toestand. Allang was elke stad een staatje op zich geworden. En zo kon het gebeuren dat steden op korte afstand van elkaar óf voor de koning óf voor de prins kozen. Hongersnood heerste er alom, omdat het levensgevaarlijk was om het land te bewerken.

Alva kon het tij in de Nederlanden niet keren. De invoering van de Tiende Penning, de Bloedraad en de Inquisitie hebben hem niet geholpen. Meer succes had hij in de Zuidelijke Nederlanden, waar hij in verschillende steden de orde hardhandig herstelde. Nijmegen was echter al die jaren uitzonderlijk koningsgetrouw gebleven.

Over het verblijf van Alva te Nijmegen zijn nogal wat gegevens bekend. Ruim twee jaar na zijn optreden als gastheer tijdens het bezoek van Anna-Maria van Oostenrijk, zou de Spaanse landvoogd opnieuw in Nijmegen arriveren. Nu zou hij echter voor langere in de stad blijven en wel van november 1572 tot juli 1573. Waarom koos hij voor Nijmegen? Wel, de stad lag ver genoeg van het opstandige Holland af zodat een rustige overwintering mogelijk zou zijn. En toch bestond er via de Waal een relatief gemakkelijke verbinding met datzelfde Holland.

In eerste instantie zou Alva op 18 oktober aankomen, zo luiden de berichten. Zoals gebruikelijk bij ontvangsten van hoge gasten en voornamelijk kerkelijke feestdagen werd de burgerij door de stadsomroeper gewaarschuwd om straten, stoepen en schuren schoon te maken. Alles werd op hopen bijeen geveegd en later met karren naar de stortplaatsen weggevoerd. Liefst 35 karren waren er nodig.

Op genoemde datum wachtte de burgemeester vergeefs nabij de Molenpoort op de hertog. Uiteindelijk ging hij zijn troost maar zoeken in het klooster van de Regulieren, ongeveer

waar nu de winkelgalerij "Molenpoort" gevestigd is. Merkwaardig genoeg wordt er geen ontvangst-comité vermeld en ook later bleef alles zeer beperkt. Waarschijnlijk verbleef Alva nog in de Zuidelijke Nederlanden. Daarom werd "Jan die Ruitter" naar Maastricht gestuurd om inlichtingen in te winnen *"en omto verhoeren off Syn ex(cellentie) alhier sall kommen"*.

Ondertussen ging er ook een bode naar Arnhem om de stadhouder Gilles de Barlaymont te waarschuwen, die daarop de hertog onmiddellijk tegemoet reisde. Hoe verward de berichtgeving in die dagen was, blijkt wel uit het feit dat men op 13 november nog niet verder was gekomen. Zo lezen we nog dat boden werden gestuurd naar Mook, Genneep en 's Hertogenbosch. In de tussentijd werd in Kleefsland proviand besteld.

Over de juiste datum van zijn aankomst blijven we in het ongewisse, omdat het stadsrekenboek zeer beknopt blijft op dit punt. Het moet in de tweede helft van november zijn geweest. Er staat *"Als den Hartoge van Alva onsen genedigen heren hier binnen Nymegen commen is, ons heren in die raitkamer een onbyttien gegeven"*. Men zou hieruit op kunnen maken dat Alva vrij onverwachts in de vroege morgen arriveerde.

Het geven van geschenken kwam eerst later op gang. In de Ooypolder stonden vier vette ossen uit Friesland, men had die enige dagen eerder gekocht. De rechterhand van Alva, Philips van Sint Aldegonde, heer van Noircarmes kreeg 5 kannen wijn. Alva's secretaris Albano kreeg als geschenk een gouden penning die door onze eigen muntmeester Flemmink vervaardigd was. En stadhouder Barlaymont kreeg een toelast Rinckouwer wijn. Dit zou één van de beste wijnen zijn uit de gouwen langs de Rijn. Dit is maar een greep van de geschenken die de stad weg te geven had, maar vergeleken met de geschenken in 1570 waren ze veel bescheidener van aard.

De tijden waren slecht; honger en dood stonden voor de deur. Alva had ook een leger meegebracht. Op de eerste dag van Alva's verblijf werd deze krijgsmacht getraceerd op bier in de Waag. Het verblijf van al die ruwe soldaten zal de stad met lede ogen hebben aangezien. Erg groot zal hun aantal niet geweest zijn, want zij werden op de Valkhofburcht ingekwartierd. De restauratie van de burcht enkele jaren geleden zal toen wel door die ruwe kerels grotendeels teniet zijn gedaan.

De stad bevond zich in moeilijke omstandigheden. Aan de ene kant voelden de inwoners zich gesteund door het verblijf van Alva; aan de andere kant zagen ze hem en zijn soldaten liever vertrekken. Doch de voortdurende dreiging van de Geuzen en Willem van Oranje lieten dit niet toe. De stad en het merendeel van de burgers wilde trouw blijven aan Koning Philips en het aloude katholieke geloof. Ondertussen had een zekere Kapaps met wat aanhangers een plan beraamd, om de stad aan vier hoeken in brand te steken. Door de hierbij ontstane verwarring zouden de troepen van Brederode, die de zijde van Oranje had gekozen en in het Kleefsland geleger waren, gemakkelijk de stad binnendringen. Het snode plan werd gelukkig bijtijds ontdekt.

Alva nam zijn maatregelen. Het geschut van de stad dat nou niet bepaald up to date was, versterkte men met "*des Conincx attelry*". Het aanwezige kruit was ook niet voldoende en werd van diverse plaatsen buiten de stad aangevuld. Dit kruit borg men in de St. Joost-toren, die daarna dichtgemetseld werd. Deze toren was vrij dicht bij de burcht gelegen, maar toch weer zó ver, dat bij een ontploffing de burcht niet beschadigd zou worden. Bijna was het symbolisch want St. Joris (= St. Joost) die de poort moest beschermen had indertijd de draak verslagen. Alva's tegenstanders leken ook wel wat op een veelkoppige draak.

Om op alles voorbereid te zijn sloeg men in de straten palen met de bijbehorende kettingen, zodat de straten afgesloten konden worden. Evenals de versperde straten moesten dichtgemetselde poorten de vijand de toegang beletten. Iedere onbekende die door één van de twee nog open poorten kwam werd gefouilleerd en moest zijn wapens afgeven. Op de Grote Markt stond het geschut bemand en wel klaar om te vuren. Talloze werkzaamheden verrichtte de stadstimmerman en zijn helpers om alles na te zien, en in orde te brengen. Het stadsrekenboek is voor 1573 dan ook tweemaal zo dik als in andere jaren!

Ook het Valkhof werd versterkt, zodat de burcht tegen een mogelijke overrompeling beschermd was. Het poortgebouw kende al tientallen jaren geen gracht en ophaalbrug meer, maar nu wel versterkt door "*groete nye dubbeldde duyre*" en een slagboom. Achter de Sint-Nicolaaskapel werd een doorgangspoortje in de ringmuur met 1700 bakstenen

dichtgemetseld. Later werd ook de landschrijverspoort (naast de hoofdpoot) met grote bakstenen gedicht.

Waar verbleef Alva eigenlijk gedurende de acht maanden dat hij in Nijmegen was? Vanwege het min of meer onverwachte bezoek logeerde hij eerst in "De Vergulde Aar", want hier bracht de stadsvoerman twee karren bagage heen. Later logeerde hij op de burcht. Maar rond half december is er weer sprake van steenkolen "*die voer dat Hoff ende voer beyde des Hartogen losementen*" bezorgd werden. Misschien dat de hertog om veiligheidsredenen niet telkens op dezelfde plaats aanwezig was. Zo moet hij zich ook in het gebied rond Nijmegen op de hoogte hebben gesteld van de toestand. Vooral het Kleefsland en de Betuwe waren zijn grootste zorgen.

Vanuit Nijmegen leidde de Spaanse hertog het offensief tegen de IJsselsteden. Zutphen werd zo ongeveer uitgemoord, waarop de andere steden maar gauw de zijde van de koning kozen.

In de literatuur worden veelal de negatieve kanten van Alva naar voren gebracht. Hij was echter, evenals zijn heer Koning Philips II een vroom man. Namens hem moest hij immers het oude katholieke geloof verdedigen, en dat wilde hij ook laten zien door deelname aan de jaarlijkse sacramentsprocessie in Nijmegen. Er staat dan ook in het stadsrekenboek de volgende uitgave: "*Opten Heiligen Sacramentsdach hefft die Hartoch van Alva mit barnender tortsen dat Sacrament gefolcht ende vier Trompetters voir syn Furstelycke Excellentie ende Onss Heeren. Die Trompetter geschenckt twee Rixdalers*".

Hoe onzeker Alva in feite was, kan men concluderen uit het feit dat hij de beroemde mathematicus en astroloog Cornelius Gemma, professor aan de niet minder beroemde universiteit van Leuven, naar Nijmegen ontbood. In de loop van 1573 was er namelijk een vreemd gesternte aan de nachtelijke hemel verschenen, en Alva wilde toch eens in de toekomst kijken. In deze eeuwen waren dit voortekenen van onheil, maar de genoemde professor voorspelde grote dingen voor Spanje. Een Deense astroloog meende dat dit betrekking had op de bloedige Bartholomeus-nacht in Parijs, waarin vele protestanten vermoord werden.

Ruim een maand na aankomst, twee dagen voor kerstmis schrijft Alva aan Koning Philips: "Ik kom om van de honger. Ik heb al mijn eigen geld uitgegeven, en heb niets meer om van te leven". Het betalen van de gehuurde soldaten was

telkens weer een breekpunt in deze oorlog. Als er geen soldij was, sloegen de soldaten aan het muiten of aan het plunderen. Blijkbaar is er toen vanuit Spanje toch geld gestuurd, want tot juli heeft Alva het nog uitgehouden in Nijmegen.

Blijkbaar is de winter behoorlijk koud geweest, want na 10 januari was de voorraad steenkolen in de stad bijna op. In februari werden boeren uit het Schependom bevolen om met hun karren in Mook en Ravenstein kolen te gaan halen. Immers niet alleen Alva zelf, maar ook de burcht en de logementen waar hij verbleef moesten verwarmd worden. Dit gold ook voor de ingekwartierde soldaten, evenals de vuren bij de verschillende wachtposten.

Het enige positieve dat Alva nog heeft kunnen meemaken, was het bericht dat de stad Haarlem was ingenomen door de Spanjaarden. Hiervoor was een beleg van zeven maanden nodig geweest. In Nijmegen werd feest gevierd. Op de Grote Markt werden er vreugdevuren ontstoken; daarvoor waren negen tonnen nodig, die gedeeltelijk met teer gevuld waren.

De IJzeren Hertog vertrekt uit Nijmegen

Nu Haarlem ingenomen was, doch de toestand in het algemeen in de beide Hollanden voor de Spanjaarden toch kritiek was, besloot Alva naar deze stad af te reizen. Daartoe werden "de huyslieden" van Hees, Neerbosch en Hatert opgeroepen "umb des hartogen bagasie te fueren" en zo staat er verder in het stadsrekenboek: "Den 16e July doe die Hartoch van Alva overfoir met syn volck ende bagasie na Harlem, ende dat ingenommen wass...". Voor dat overvaren kregen de schippers drie vaten bier. Gedeeltelijk was het bier in kruiken gedaan om de schippers "willigh" te maken. Vanaf de Lage Markt bracht men zijn bagage naar het schip, dat via Bemmelen en Huissen naar Arnhem voer om vervolgens richting Haarlem koers te zetten.

Dat Alva's bagage groot moet zijn geweest, blijkt wel uit het feit dat er maar liefst 79 man op de één of andere wijze bij zijn vertrek betrokken zijn geweest. Hierbij waren waarschijnlijk wel de gemeenteraad en beide burgemeesters meegeteld, die hem uitgeleide deden. Voor de laatsten zal het wel een pak van hun hart zijn geweest, dat de hertog vertrok.

Zijn verblijf had zwaar gedrukt op de stadsuitgaven. Tijdens het afscheidsfeest, dat tot laat in de nacht duurde, waren 29 grote kaarsen nodig. Bovendien verorberde het gezelschap behalve brood ondermeer 110 haringen en liefst 8 pond boter.

Maar de stad was toch niet helemaal van Alva af, want op 18 augustus passeerde hij hier weer op weg naar Den Bosch. Opnieuw verscheen hij op 4 november 1573. Hij kreeg toen 18 kannen stadswijn aangeboden; zijn zoon Don Frederico kreeg er 9. In Nijmegen werden drie schepen gehuurd om in Bemmelen de bagage in te laden, die daar achtergebleven was, en nu naar Nijmegen gevaren moest worden. De hertog, nu een man van in de zestig, kwam van Amsterdam, waar hij niet in staat bleek de orde te herstellen. Evenals in Amsterdam maakte hij in deze streken zijn werk niet af. Gebrek aan geld, en werken met een volkomen ongediciplineerd leger waren de voornaamste oorzaken. Ook het volkomen onverwachte optreden op verschillende plaatsen van de diverse anti-Spaanse legers maakten een blijvende overwinning onmogelijk.

Hoe Alva en zijn soldaten de Valkhofburcht achterlieten kunnen we lezen in een brief die geschreven is door Jacob Garbrants, rentmeester van Gelderland op 14 december 1573 aan de Heren van de Koninklijke Rekenkamer:

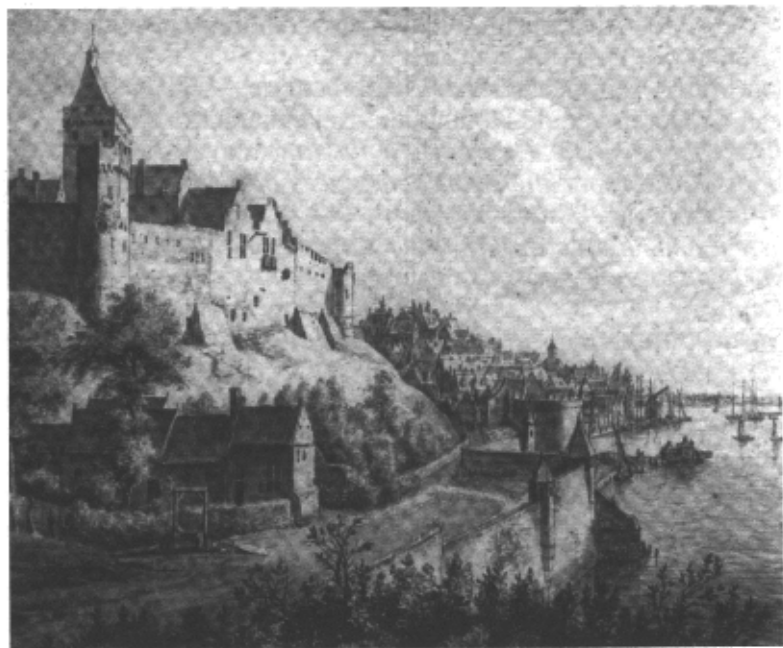
"Ick hebbe myne Heeren een tyt lanck overgesonden die noetsalicke reparatiën van den glaess op den Valckhoff, die welcke mit alle andere meublen curch des Hertogen van Alva, syn Excel. hellebardiers ende huysgesin tsaemen vernyelt, verbrant, ende gebroken syn, sulcks datter van taeffelen, bancken ende anders niyt gebleven is, ende ben van des Stadtholders Secretaris te meermalen gevordert om die voorsynde glass te laeten repareren..."

Van Schevichaven schrijft terecht dat Alva's oponthoud hier ter stede een beeld geeft van zijn verblijf in ons land: desolatie, verwoesting en jammer volgden hem als een schaduw. Hij vergeet echter te vermelden, dat de zending van Alva naar de Nederlanden een voor Koning Philips II noodzakelijke en logische stap was om de revolutie tegen te gaan.

Tot slot is het aardig om te vermelden, dat Alva's naam opmerkelijke genoeg nog eeuwenlang met de Valkhofburcht verbonden is geweest. De Koningskamer, die onderdeel had uitgemaakt van zijn residentie, werd tot in de 18e eeuw nog als "s Hertogs quartier" aangeduid.

Literatuur bij dit artikel:

- * *Johan in de Betouw: Vervolg der handvesten.*
- * *Dietse Warande II: Brief van Jan Lievens van Caudekercke, pensionaris van Leuven.*
- * *Don J.V. Rustant: Historia del Duque de Alva (17e eeuw).*
- * *Dr. van Beuningen: Wilhelmus, een weer bijzondere figuur.*
- * *De Gelderlander: De Nijmeegse omdracht; Drievuldigheidszondag 1937.*
- * *De Gelderlander: Extra nummer 23 december 1937 wegens de eeuwherdenking van de marteldood van de H. Stafanus.*
- * *De St.Jansklokken: Nijmeegse editie, kerst 1937.*
- * *De St.Jansklokken: Verering H. Sacrament door pater F. van Hoek S.J.*

De Valkhofburcht door Anthonie Waterloo (1650). Het meest rechtse trapgeveltje in de burchtmuur was Alva's verblijf.

HET LEVEN VAN ALVA - TWEEDE DEEL

Door: Maurice Vollebregt

De situatie voor de Spanjaarden in de Nederlanden was ronduit slecht geworden. De strijd ging hard tegen hard. Alva raakte verbitterd en zijn karakter werd steeds wreder. Den Briel was al in 1572 door de Geuzen ingenomen en vele andere steden vielen als dominostenen in handen van de opstandelingen. Het enige succes dat Alva binnenhaalde, was het bedwingen van een inval van Willem van Oranje in de Zuidelijke Nederlanden. Dit was een conventionele oorlogsvoering, heel anders dan de Geuzen-acties, en daarin was Alva op zijn best. Hij besloot weer de tactiek van vermijding toe te passen, waardoor hij het leger van Willem van Oranje kon uitputten en terugdrijven.

Het gevolg was echter, dat de steden in de Noordelijke Nederlanden opnieuw in opstand konden komen omdat Alva in het zuiden zijn handen vol had. Hij heeft nog geprobeerd om een strafexpeditie op te zetten, met zijn zoon Frederik aan het hoofd. Dit leidde alleen maar tot onnodig bloedvergieten en weinig militair voordeel. Alleen de stad Haarlem werd na een moeizaam beleg in heroverd (zie ook artikel Schoonwater) maar ook dit was niet van strategisch belang.

De situatie werd voor de Spanjaarden pas echt hopeloos, toen Alkmaar en Leiden door prins Willem van Oranje werden bevrijd. Het Spaanse leger was verzwakt en door achterstallige soldijbetalingen niet meer gemotiveerd. Alva stak nog een groot deel van zijn privé-vermogen in de strijd, maar dit was niet voldoende. De Spaanse soldaten compenseerden hun soldij door na een geslaagde verovering op verschrikkelijke wijze huis te houden. In plaats van rust en orde zorgden de Spanjaarden voor plunderingen, verkrachtingen en moorden in de Nederlandse steden. Als klap op de vuurpijl vond op de Zuiderzee een zeeslag plaats, waarbij het Spaanse admiraalschip door vier kleine Hollandse schepen werd verslagen, en waarbij de Spaanse admiraal Bossu gevangen werd genomen. Al deze nederlagen waren een deuk in het prestige van Alva. Ten slotte kwamen van alle kanten de schuldeisers naar voren, die het leger van de gevreesde landvoogd op de been hadden gehouden. Ook de soldaten en matrozen riepen om geld. Alva schreef aan de koning dat er ruim 2.000 matrozen zijn huis binnendrongen om de betaling van twee maanden soldij af te dwingen.

Alva's vertrek uit de Nederlanden

Eindelijk verleende de koning aan Alva toestemming om zich terug te trekken. In november 1573 vond de officiële overdracht van de landvoogdij aan Don Requesens plaats. Alva had nog zoveel last van koorts en jicht, dat hij nog enkele weken moest wachten om te kunnen vertrekken. Hij reisde langs dezelfde weg terug, die hij slechts zes jaar eerder en nog vol vertrouwen in tegengestelde richting had afgelegd.

Laten we nog even kijken hoe het in de Nederlanden verliep na Alva's vertrek. De oorlog kreeg een ander karakter. De nieuwe landvoogden streefden naar een nieuwere orde, terwijl Alva nog gevochten had voor het onverkort in stand houden van de oude, absolutistische orde. Zijn eerste opvolger Don Requesens was een bekwaam man, en diens opvolger Don Juan van Oostenrijk was dit ook. Maar zij konden niet voorkomen, dat Willem van Oranje het ene na het andere gewest voor zich won, totdat uiteindelijk zelfs Brussel moest worden opgegeven! Toen Don Juan stierf, werd hij opgevolgd door Alexander Farnese van Parma, die een echt genie was. Hij redde de Zuidelijke Nederlanden definitief voor de koning.

De IJzeren Hertog -inmiddels al diep in de zestig- keerde naar Madrid terug, waar hij door Philips II zeer hoffelijk werd ontvangen. De hertogin van Alva had tijdens de afwezigheid van haar man zijn belangen waargenomen en zijn terugkeer voorbereid. Alva werd opnieuw grootmeester van het koningshuis en nam stilzwijgend ook zijn andere posities aan het hof weer in.

Omdat hij dacht, dat zijn einde dichtbij gekomen was, hield hij zich echter veel met godsdienst bezig en sloot zich vaak op in zijn paleis. Hij ging meestal pas naar het hof als dat hem uitdrukkelijk gevraagd werd. Vaak betrof het dan een kwestie die verband hield met de Nederlanden, waarin Alva als geen ander in thuis was.

Alva's verbanning door Philips II

Het was Alva's bedoeling, om zich langzaam terug te trekken uit de Spaanse politiek. Maar Philips II gaf hem daartoe geen kans. De koning nam hem in 1576 mee naar een conferentie, die gehouden werd in Guadeloupe (tussen Madrid en Lissabon). Daar spraken zij met de Portugese koning Don Sebastian, die

een volle neef was van Philips II. Deze wilde in Noord-Afrika een 'kruistocht' tegen de Moren houden, en had daarbij de hulp van Spanje nodig. Alva zag er wel wat in, maar alleen als hij zelf het bevel mocht voeren in plaats van Don Sebastian, die hij te jong en onbezonnen vond. De Portugese koning zag dit als een belediging, maar Philips II was het met zijn oude raadsheer eens, zodat er geen Spaanse versterking kwam.

Don Sebastian zette toch door, en liet zich met een legertje inschepen om zelf de strijd in Noord-Afrika aan te gaan. Alva voorspelde een fiasco en hij kreeg gelijk: de Portugese koning leed niet alleen een vernietigende nederlaag, en sneuvelde al snel in de strijd tegen de Moren!

In de tussentijd was Philips II zich meer en meer gaan ergeren aan de liefdesavonturen van Alva's zoon Frederik. Deze onderhield een relatie met de hofdame van koningin Anna-Maria. De koningin eiste dat Frederik deze hofdame trouwde, maar hij weigerde dit en werd toen verbannen. Alva koos toen partij voor zijn zoon en liet hem snel trouwen met zijn nicht Maria de Toledo.

Deze gebeurtenissen leidden ertoe, dat Alva door een woedende en verontwaardigde Philips II opzij werd gezet. Alva werd op zijn slot Uzeda verbannen en Frederik werd gevangen gezet. De hertog kreeg al gauw steun van onder meer de Duitse keizer, de paus, de Franse koning Hendrik en zelfs koningin Anna-Maria, die Philips II om genade vroegen. Maar de koning bleef bij zijn beslissing. Waarschijnlijk werd hij beïnvloed door tegenstanders van Alva aan het hof, die een hekel aan zijn strenge karakter hadden en tegelijkertijd jaloers waren op zijn capaciteiten.

De verovering van Portugal

Het leek, dat de loopbaan van Alva ten einde was. Hij had niet één, maar bijna twee levens achter de rug. Omdat hij niet veel jonger was dan Karel V had hij tegelijk met de keizer zijn taak kunnen neerleggen. Toch koos de IJzeren Hertog voor een tweede leven onder koning Philips. Het was nu dezelfde koning, die de trouwe hertog bijna een roemloos einde bezorgde.

Maar Philips had een groot probleem. De gesneuvelde Portugese koning Don Sebastian had geen kinderen en werd opgevolgd door zijn oudoom Don Hendrik. Maar deze stierf snel en was eveneens kinderloos. De Portugese troon kwam

nu vrij en de meest voor de hand liggende kandidaten waren de twee neven van Don Sebastian. Naast Philips II was dit de Portugese prins Don Antonio.

Om de troon voor zich op te eisen, gaf Philips het bevel om de Spaanse vloot voor de Portugese kust voor anker te leggen. Tegelijkertijd wilde hij een groot landleger naar de grenzen van Portugal sturen. Natuurlijk moest dit leger geleid worden door een generaal die flink door de wol geverfd was. Philips besloot zijn trots in te slikken en benoemde Alva tot bevelhebber. De koning schreef hem persoonlijk, waarin hij vroeg of zijn ziekte het zou toestaan om zich aan het hoofd van dit leger te stellen. Alva twijfelde, want hij wilde op zijn zeventigste jaar zijn verworven roem niet in de waagschaal stellen! Toch gaf hij toe, omdat het eerherstel opleverde en misschien ook wel voor zijn zoon.

De hertog was in de tussentijd te zwak om zich aan te kleden, zijn wapenuitrusting aan te doen en een paard te bestijgen. Maar als hij door een dienaar in het zadel werd gehesen, bedwong zijn krachtige wil het lichaam.

In maart 1580 trok Alva naar Llerena in Sevilla, waar de troepen verzameld werden. Schijnbaar dacht de hoge adel dat de oude hertog milder was geworden, want zij hadden veel personeel en luxe naar het strijdveld gebracht. Maar daarin vergisten zij zich toch, want Alva bleef consequent en stuurde overbodige mensen en zaken naar huis! Voordat de strijd zou beginnen, stelde hij nog een tolk aan omdat hij een uitgebreid propaganda-offensief wilde voeren, zodat hij de Portugese adel in deze verwarrende tijden voor zich kon winnen. Ondertussen kon Philips er niet omheen om Alva's zoon Frederik vrij te laten. Dit gaf de hertog een extra stimulans.

De oorlog in Portugal werd een groot succes. Alva's benoeming was al voldoende geweest, om de Portugezen schrik aan te jagen, zo was de veldtocht al voor de helft gewonnen. Het Spaanse leger was nu niet klein en gedisciplineerd, maar zó groot, dat vele Portugese steden zich zonder slag of stoot overgaven, maar het was moeilijk om de soldaten van het plunderen af te houden, want de soldij was weer onregelmatig. Toch lette Alva hier goed op, omdat hij de Portugezen voor koning Philips moest zien te winnen. Zoals altijd was Alva voorzichtig, ook nu vermeed hij onnodige veldslagen. Bij Alcantara kwam het tot een beslissende slag, en de hoofdstad Lissabon werd na een oorlog van slechts acht weken bezet.

De dood van Alva

Alva verzocht de koning om hem terug te roepen. Hij had zijn taak vervuld en het Spaanse wereldrijk (met koloniën meegerekend) in oppervlakte bijna verdubbeld. Maar Philips zag niet in, dat de IJzeren Hertog langzaam begon door te roesten. Net als in de Nederlanden werd Alva tot landvoogd van Portugal benoemd. Door de omstandigheden werden zijn bevoegdheden uitgebreid en tenslotte was Alva namens de koning onbepert machthebber in Portugal. Net als in ons land, kwamen ook nu de problemen weer op de hertog af. Don Antonio had namelijk een nieuw leger opgebouwd, waarmee hij zich in Noord-Portugal verschanst had. Pas na een jaar kon Alva zijn tegenstander geheel breken.

Steeds verzocht Alva om terugtrekking, maar zelfs toen er een pestepedemie in Lissabon uitbrak mocht Alva niet weg. En er kwamen nog meer problemen. Ook nu moest Alva van de koning belastingen opleggen en weer kreeg hij last van muitende en plunderende troepen; dit leidde net als in de Nederlanden tot haat tegen het Spaanse regime. Ook nu mislukte een grote amnestie, en weigerde de koning om zijn intocht in Lissabon te houden.

Er waren nog meer problemen, maar Alva kon het nog aardig in de hand houden; zelfs toen hij door zijn tegenstanders aan het hof van corruptie werd beschuldigd, kon hij zich verdedigen. Uiteindelijk kwam Philips II zelf naar Lissabon, nadat hij de privileges van het land bezworen had en als koning van Portugal erkend werd.

Alva mocht zich nu definitief uit al zijn hoge ambten terugtrekken. Hij bleef in Portugal omdat hij te ziek was om terug naar Spanje te reizen. Graag had hij zijn vrouw nog willen zien, maar ook zij was te zwak om naar Portugal te komen. Omdat Alva steeds minder te doen had, drukten zijn daden behoorlijk op zijn ziel. Koning Philips, die dit hoorde, liet aan de stervende Alva weten dat hij zich geen zorgen moest maken. Het waren slechts de bevelen van de koning die Alva had uitgevoerd, en dat zou Philips zelf voor God verantwoorden.

De hertog verzwakte steeds meer. Voor vriend en vijand moet het vreemd zijn geweest, om te horen dat deze man, die pas nog het toonbeeld van ijzeren kalmte, trots en onverbiddelijkheid was geweest, nu als een baby met moedermelk in leven moest worden gehouden! Uiteindelijk

stierf hij op 11 december 1582 in Thomar bij Lissabon, terwijl hij door koning Philips werd vastgehouden. Hij verzekerde de koning nog, dat hij het belang van Spanje en de koning altijd voor zijn eigenbelang heeft laten gaan en dat hij zelfs zijn eigen geld nog aan het leger uitgaf. Misschien zei hij dit ook om de familie-eer voor de toekomst veilig te stellen, want aan het hof kende Alva nog steeds vijanden.

Ferdinand de Toledo haalde in Lissabon het stoffelijk overschot van zijn vader op, dat hij liet begraven in het klooster van San Leonardo de Alba de Tormes. De hertogin van Alva zou in 1583 naast haar man begraven worden. In 1619 werden de lichamen overgebracht naar de grafkelders van San Esteban de Salamanca, waar de Alva's nog altijd rusten.

Slotbeschouwing

Alva heeft een grote invloed op de Nederlandse geschiedenis gehad. Zijn strengheid en wrede optreden in ons land en daarbuiten hebben hem berucht gemaakt. Hoewel zijn optreden niet direct goed te praten is, moeten we niet uit het oog verliezen, dat hij een kind van zijn tijd was. Ook zijn tegenstanders gebruikten dezelfde politieke en militaire middelen om hun doelen na te streven. Zijn geloof in de Spaanse zaak, het katholicisme en zijn hondentrouw aan keizer Karel en koning Philips zijn bijzonder te noemen. Dat maakte zijn optreden extra krachtig, want zijn overtuiging en persoonlijke eer gingen hand in hand. Familiegeluk kwam voor hem pas op een goede tweede plaats; om persoonlijk bezit heeft de hertog van Alva nooit veel gegeven.

Ook nu nog is het optreden van Alva en de Spaanse vorsten in West-Europa merkbaar. In de gebieden, die zij stevig in handen hadden (direct of indirect), kreeg het overal opkomende protestantisme geen kans. Alleen daar, waar zij geen invloed (meer) hadden, zoals in Duitsland, de Noordelijke Nederlanden en Zwitserland heeft het protestantisme gedeeltelijk voet aan de grond gekregen.

Bronnen:

- * *W. Kirchner: Alva - Grote figuren uit heden en verleden. Kruseman, den Haag 1968.*
- * *W.C. Mees: Alva. Van Gorcum Assen 1958.*

GEMEENSCHAPPELIJKE HERDENKING NIJMEGEN/ KLEEF

Door: drs. Fer Boshouwers, conservator

Na het overlijden van Hein van Brienen in juni jl. kwam zijn taak met betrekking tot het beheer van de St. Nicolaaskapel bij mij terecht. Er mochten geen gaten vallen in de openstelling van de kapel en gemaakte afspraken moesten zo mogelijk worden nagekomen. Een niet geringe opdracht, vooral omdat er van een voorbereide overdracht van taken geen sprake kon zijn.

Met name de contacten tussen de Valkhofvereniging en de katholieke parochie van Kleef werden door respectievelijk Hein van Brienen en Pastoor F. Leinung onderhouden. Een gemeenschappelijk herdenken van de slachtoffers van de bombardementen op Nijmegen en Kleef was afgesproken en gepland op 24 september en gold als een onderdeel van de vele herdenkingen rondom de operatie "Market Garden". Tevens had de herdenking, die op het Valkhof plaats vond, de betekenis van vergeving vragen door de Duitsers aan de Nederlanders. Uiteraard gebeurde dit als een spontane actie op kleine schaal tussen bewoners van het grensgebied. De deelname aan de bijeenkomst door de Kleefse burgemeester, de heer K. Thelosen, vereiste een passende ontvangst op gelijk niveau. Na overleg met het gemeentebestuur heeft onze burgemeester, mr. E. d'Hondt, zich bereid verklaard om aan de herdenking deel te nemen.

De bijeenkomst, die door de grote toeloop noodgedwongen buiten de kapel op het gazon werd gehouden, is zeer waardig verlopen. De aandacht in de landelijke pers en media heeft de impact van de herdenking vergroot. Immers, op landelijk niveau was de discussie over gemeenschappelijk herdenken op 4 en 5 mei in volle gang. Onbedoeld hebben wij het spits afgebeten en raakten daarom in het volle licht der schijnwerpers.

De discussies achteraf -ook in TV-programma's- leren ons dat door de overheid geen gemeenschappelijke herdenkingen moeten worden georganiseerd op die nationale dagen in mei, maar ook dat initiatieven vanuit de bevolking mogen worden ondersteund die bij voorkeur plaats vinden op min of meer neutrale momenten in het jaar.

Wij hopen dat onze herdenking is verlopen, zoals mijn voorganger het bedoeld heeft. Zeker is dat wij er aan beide zijden van de grens een goed gevoel aan hebben overgehouden.